هوالعلیم

حرمت ترور و قتل غافلگیرانه از دیدگاه اسلام

بررسی هفت دلیل روایی و تاریخی بر ممنوعیت فتک

برگرفته از کتاب «مطلع الانوار»
حضرت علاّمه آیت‌الله حاج سیّد محمدحسین حسینی طهرانی
قدس سره

بسم الله الرّحمن الرّحيم
و صلّى الله على محمّد و آله الطاهرين
و لعنة الله على اعدائهم اجمعين من الآن الى قيام يوم الدين
و لا حول و لا قوّة الا بالله العلىّ العظيم

بررسي معناى لغوى كلمه فتک

در ***سفينة البحار***، جلد ۲، صفحه ۳۴۴، در مادّه فَتَكَ گويد:

«الصادقىّ أنّ الإسلام قيّد الفتك. قال الجزرىّ فيه: الإيمان قيّد الفتك، أى: الإيمان يمنَع من الفتك كما يمنع القيد عن التصرّف. و الفتك أن يأتِىَ الرجل صاحبَه و هو غارٌّ غافلٌ، فيشُدَّ عليه فيقتُلَه (يا كز ۱۴۳)»- انتهى.

و در *نهاية*، ابن اثير جزرى گويد:

«فَتَك، فيه:-" الإيمان قَيَّد الفتك." الفتك: أن يأتِىَ الرّجلُ صاحِبَه و هو غارٌّ غافلٌ، فيَشُدَّ عليه فيَقتُلَه؛ و الغيلَة: أن يخدَعَه ثمّ يقتُلَه فى مَوضعٍ خَفيٍ. و قد تكرّر ذكر الفَتكِ فى الحديث.»[۱]

و در *مستدرك* حاكم، جلد ۴، صفحه ۳۵۳، وارد است كه:

«أخبَرنا علىبن محمّد عقبة الشّيبانى بالكوفه، حدّثَنا إبراهيمُبن اسحاق الزُّهرى، حدّثنا أسباطبن نصر الهمدانى، حدّثنا إسماعيلبن عبدالرحمن السُّدّى عن أبيه عن أبىهريره، قال:

قال رسولُ الله صلّى الله عليه و آله و سلّم:" لايَفتِكُ المؤمنُ، الإيمانُ قَيَّدَ الفَتكَ".» (هذا حديث صحيح على شرط مسلم و لم يخرجاه).

فَتَك از دو باب ضرَب يضرب و نصَر ينصُر آمده است و داراى چهار مصدر است:

فَتَك يفتِكُ فَتكًا فِتكًا و فُتكًا و فُتوكًا.

در ***مجمع الأمثال***، ميدانى، جلد ۲، صفحه ۱۰۷، در تحت شماره ۲۸۹۷، اين مثال را آورده است:

«قَيَّدَ الإيمانُ الفتكَ يعنى: الغيلةَ، و هى القتل مَكرًا و فُجأةً؛ و هذا يروَى عن النّبىّ صلّى الله عليه و آله و سلّم.»[۲]

ادله عدم جواز فتک و ترور:

دليل اول:استشهاد مسلم بن عقيل به روايت پيامبر

در جلد دهم*بحار*، [طبع] كمپانى، احوالات حضرت سيّدالشّهداء عليهالسّلام، صفحه ۲۱۵، مرحوم مجلسى در تذنيبى كه ذكر مىكند، از كتاب تنزيهالأنبياء سيّد بن طاووس مطالبى را ذكر مىكند؛ تا آنجا كه نقل مىكند:

«چون شريك بن الأعور با مسلمبن عقيل مواعده كردند كه چون ابن زياد به ديدن شريك آيد حضرت مسلم غيلةً او را بكشد، مسلم انجام نداد و چون ابن زياد رفت شريك از حضرت مسلم سؤال كرد: چرا نكشتى؟! حضرت در جواب فرمود:

---

[۱] النهاية فى غريب الحديث، ج ۳، ص ۴۰۹.

[۲] مجمع الأمثال، ج ۲، ص ۵۳.

بأنّ ذلك فَتكٌ و أنّ النبيَّ قال:" الإيمانُ قَيَّد الفَتكَ".[1]»

[همچنین] در کتاب دمعُ السّجوم شعرانی، صفحه ۴۵ از أبوالفرج آورده است که:

«چون هانی‌بن عروه از علّت عدم کشتن مسلم‌بن عقیل، عبیدالله‌بن زیاد را در منزل هانی سؤال کرد، از جمله مسلم در جواب گفت:
حدیثی است که مردم از پیغمبر صلّی الله علیه و آله و سلّم روایت کرده‌اند:" الإسلامُ قَيّد الفَتكَ، فلا يفتَكُ مُؤمِنٌ"[2] یعنی اسلام از کشتن ناگهانی منع کرده است و مسلمان چنین کشته نشود.»- انتهی.

و در اینجا می‌بینیم فعل فتك را به صیغه مجهول ذکر کرده است، یعنی مؤمن را نباید به طور فتك کشت؛ ولی از این جمله استفاده عدم جواز فتك کافر ثابت نمی‌شود، و این از جهاتی بعید است؛ زیرا عبیدالله چگونه مؤمن بود؟! و ثانیاً از روایات سابقه استفاده می‌شود که اسلام به طور کلّی جلوی فتك را گرفته است و آن را مقیّد نموده است.

دلیل دوم: کلام أمیرالمؤمنین علیه السلام در نهج البلاغه

و در ***شرح نهج البلاغه***، ابن أبی‌الحدید، ۲۰ جلدی، جلد اوّل، صفحه ۲۱۹ گوید که:

«چون رسول خدا رحلت فرمود و علی علیه‌السّلام به غسل و دفن او مشغول شد و مردم با ابوبکر بیعت کردند، جماعتی از مهاجرین با زبیر و ابوسفیان به نزد علی علیه‌السّلام و عباس آمدند و آنها را تحریك به قیام و نهضت نمودند؛ فقال العبّاس رضی الله عنه:
" قد سمِعنا قولَكم؛ فلا لِقلّةٍ نَستعين بكم و لا لظِنّةٍ نترُك آراءَكم، فأمهِلونا نراجِع الفِكر. فإن يكن لنا من الإثم مَخرَجٌ يصِرَّ[3] بنا و بهم الحقُّ صَريرَ الجُدجُد، و نبسُطْ إلى المجد أكُفّاً، لا نَقبِضُها أو نبلُغَ المَدى؛ و إن تكن الأُخرى، فلا لِقلّةٍ في العدد و لا لوَهَنٍ في الأيد. والله لولا أنّ الإسلام قَيَّد الفتك، لَتدَكدَكتُ جَنادِلَ صَخرٍ يسمَعُ اصطِكاكُها من المحلّ العلىّ [الأعلي]."
فحَلَّ عليٌّ عليه‌السّلام حَبوَته، و قال:" الصَّبر حلمٌ، و التقوى دينٌ، و الحجّة محمّدٌ، و الطريق الصراط. أيّها الناس! شُقُّوا أمواجَ الفتن بسُفن النجاة."- الخطبة (خطبه پنجم از نهج البلاغة) ثمّ نهَض فدخل إلى منزله، و افترق القوم.»

دلیل سوم: عملکرد پیامبر اکرم با یکی از مشرکین

مسعودی در ***التنبیه و الأشراف***، صفحه ۲۳۲ و ۲۳۳ آورده است:

«رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلّم در وقت فتح مکه امر به قتل ابن أخطل و عبدالله‌بن سعدبن [أبی] سَرح و مِقيَس‌بن حَبابة نمودند»، إلى أن قال: «و أمّا عبدُالله‌بن سعدبن أبي‌سرح [بن حبيب‌بن جذيمةبن نصربن مالك‌بن حسل‌بن عامربن لؤی و] كان أخا عثمان‌بن عَفّان لأُمّه، و أحدَ مَن كتَب الوحی، فارتدّ مشركًا و لحق بمكّةَ. فلمّا أمَر النّبيُّ صلّى الله عليه و آله بقتلة، أخفاه عثمانُ، ثمّ أتى به النّبيَّ صلّى الله عليه و آله سائلًا فيه، فصمَتَ النّبيُّ صلّى الله عليه و آله طويلًا ثمّ قال:" نعم!" فلمّا انصرف به عثمانُ قال رسول الله لمن حضرَه من أصحابه:" أما والله لقد صَمَتُّ ليقومَ إليه بعضُكم، فيضربَ عُنقَه." فقال رجلٌ من الأنصار: فَهَلَّا أومَأْتَ يا رسولَ الله؟! فقال:" إنّ النّبيّ لايَقتُلُ بالإشارة."»

دلیل چهارم: نهی امام صادق علیه السلام از فتک

در *کافی*، جلد ۷، که پنجم فروع است، در صفحه ۳۷۵ و صفحه ۳۷۶ از علی‌بن ابراهیم از پدرش از ابن محبوب عن رجل من أصحابنا از أبوصباح کنانی روایت کرده است که:

«قال: قلت لأبی‌عبدالله علیه‌السّلام: إنّ لنا جارًا من هَمْدان يقال له الجَعدبن عبدالله، و هو يجلس إلينا فنذكر عليًّا أميرَالمؤمنين عليه‌السّلام و فضلَه، فيقعُ فيه! أفتأذن لی فيه؟

---

[1] بحار الأنوار، ج ۴۵، ص ۹۷، با قدری اختلاف.

[2] بحار الأنوار، ج ۴۷، ص ۱۳۹.

[3] لسان العرب:« أی يصوّت.»

فقال لي:" يا أباالصّباح! أ فكنتَ فاعلًا؟" فقلت: إى والله، لئن أذِنتَ لى فيه لأرصُدَنّه؛ فإذا صار فيها، اقتَحَمتُ عليه بسيفى، فخبَطتُه حتّى أقتُلَه.
قال: فقال:" يا أباالصّباح! هذا الفَتك! و قد نهى رسولُ الله صلّى الله عليه و آله عن الفتك. يا أباالصّباح! إنّ الإسلام قَيَّد الفتكَ؛ ولكن دَعْهُ فسَتُكفى بغيرك."
قال أبوالصباح: فلمّا رجعتُ من المدينة إلى الكوفة، لم ألبَثْ بها إلّا ثمانية عشر يومًا فخرجتُ إلى المسجد فصلّيتُ الفجر ثمّ عقّبتُ، فإذا رجلٌ يحرّكُنى برجله؛ فقال:" يا أباالصّباح، البُشرى!" فقلت: بشَّرك اللهُ بخيرٍ؛ فما ذاك؟ فقال:" إنّ الجَعدَبن عبدالله مات البارحةَ فى داره الّتى فى الجَبّانة، فأيقَظوه للصّلاة فإذا هو مِثلُ الزِقّ[1] المنفوخِ ميتًا. فذهبوا يحملونه، فإذا لحمُه يسقُطُ عن عَظْمه، فجمعوه فى نَطعٍ[2]، فإذا تحتَه أسودُ، فدَفَنوه."

محمّدبن يحيى عن محمّدبن الحسن عن ابن محبوب مثله.

دليل پنجم: كلام أميرالمؤمنين عليه السلام در نهج البلاغه

در ***نهج البلاغه***، جلد ۲، صفحه ۱۹۳ از طبع مصر با تعليقه عبده، در حكمت ۲۵۹ گويد:

«و قال عليه‌السّلام:" الوفاءُ لأهل الغَدر غدرٌ عندَ الله، و الغَدر بأهل الغَدر وفاءٌ عند الله."»[3]

و اين كلمه حكمت را زمخشرى در ربيع الأبرار، جلد ۴، صفحه ۲۷۱، از آن حضرت نقل كرده است.

دليل ششم: نهى پيامبر اكرم از فتك

در ***ربيع الأبرار***، جلد ۴، صفحه ۲۶۸، گويد:

«فَتْكَتا الإسلامِ: فَتكةُ عبدِالملكبن مروان بعَمروبن سعيد الأشدَق، و فَتكةُ المنصور بأبى مسلم.»

و در ***ربيع الأبرار***، جلد ۴، صفحه ۲۸۴، گويد:

«النبىّ صلّى و اله عليه (و آله):" لا فَتكَ فى الإسلام."[4] و عنه:" قَيَّدَ الإسلامُ الفَتك".»[5]

دليل هفتم: فرمايش أميرالمؤمنين عليه السلام به قاتل زبير

---

[1] أى القِربة.(محقّق)

[2] المعجم الوسيط:« بساطٌ من جلد.»

[3] نهج‌البلاغه(عبده)، ج ۴، ص ۱۹۳.

[4] دكتر سليم نعيمى در تعليقه گويد:« لم نعثُر على هذا الحديث فى كتب الصّحاح.»

[5] أخرج أبوداود (باب جهاد، ص ۱۵۷) و أحمدبن حنبل(ج ۱، ص ۱۶۶ و ۱۶۷؛ ج ۴، ص ۹۲): «إنّ الإيمان قَيَّد الفتكَ؛ لا يفتِك مؤمنٌ»؛ و فى لسان العرب: «"قيّد الإيمانُ الفتكَ؛ لا يفتِك مؤمنٌ"؛ قال أبوعبيد:" الفتك: أن يأتىَ الرجلُ صاحبَه و هو غارّ غافلٌ حتّى يشُدَّ عليه فيقتُلَه." ... و الغِيلة: أن يخدَعَ الرّجلَ حتّى يخرُجَ به إلى موضعٍ يخفَى فيه أمرُه، ثمّ يقتَله.» (انظُر لسان العرب، فتك).
و در ربيع‌الأبرار، ج ۴، ص ۲۸۵ گويد: «و أوّلُ فَتكٍ فى الإسلام ما فعله أبولؤلؤة، غلام المغيرةبن شعبة، قاتِل عُمر، ثمّ فتكةُ عمروبن جرموز بالزّبيربن العوام، ثمّ فتكة عبدالرحمن‌بن ملجم* بعلىٍّ عليه السّلام؛ و فتكةُ البراص فى الجاهليّة مَثَلٌ.»
* دكتر سليم نعيمى در تعليقه گويد: «هو عبدالرحمن‌بن ملجم المرادى التَدؤُلى الحميرى، من أشدّ الفرسان، أدرك الجاهليّة و هاجر فى خلافة عمر، و قرأ على معاذبن جبل، فكان من القرّاء و أهل الفقه و العبادة. ثمّ شهد فتح مصر و سكنها، فكان فيها فارس‌بن بنى تَدؤُل. و كان من شيعة علىّ‌بن‌أبى‌طالب و شهد معه صفّين، ثمّ خرج عليه فاتّفق مع البَرَك و عمروبن بكر على قتل علىّ و معاويّه و عمروبن العاص فى ليلةٍ واحدةٍ (۱۷ رمضان)؛ و تعهّد البَرَك بقتل معاويه، و تعهّد عمروبن بكر بقتل عَمروبن عاص، و تعهّد ابنُ ملجم بقتل علىّ. فقصد الكوفةَ، و استعان برجلٍ يدعى شبيبًا الأشجعىّ. فلمّا كانت ليلةُ ۱۷ رمضان، كَمَنّا خلفَ الباب الّذى يخرُج منه علىٌّ لصلاة الفجر. فلمّا خرج ضربَه شبيبٌ فأخطأه، فضربه ابن ملجم فأصاب مُقدَّمَ رأسه. فنهض مَن[فى] المسجد، فحمَل عليهم بسيفه فأفرجوا له، فتلقّاه المغيرةبن نوفل بقطيفةٍ رمى بها عليه، و حمله و ضرب به الأرض و قعد على صدره، و فرّ شبيبٌ. وتُوُفّى علىٌّ من أثر الجرح، فقتله الحسن قصاصًا سنة ۴۰ ه.»

ما در جلد ۹ از *امام شناسی* مطبوع، صفحه ۶۵ از مسعودی آورده‌ایم که:

«چون زبیر از جنگ کناره گرفت و حرکت کرد تا به وادی السّباع رسید، چند نفر از بنوتمیم از جمله آنها عمروبن جرموز خود را به وی رسانیدند، در حالی‌که زبیر پیاده شده بود و آماده نماز بود، عمروبن جرموز به او گفت: آیا تو امام من می‌شوی یا من امام تو باشم؟
و زبیر امام برای او شد. عمروبن جرموز در حال نماز زبیر را کشت در سنّ هفتاد و پنج سالگی. عمروبن جرموز شمشیر و انگشتری و سر زبیر را نزد أمیرالمؤمنین علیه‌السّلام آورد؛ و بعضی گفته‌اند: سر را نیاورده است.
حضرت فرمود:" سیفٌ طالَما جَلا الکَربَ عن [وجهِ] رسولِ الله صلّی علیه وآله و سلّم، و لکنَّهُ الحَیْنُ[۱] و مَصارِعُ السُّوء، و قاتلُ ابن صَفیّةَ فی النّار". (***مروج الذهب***، جلد ۲، صفحه ۳۷۳)[۲]

برای آنکه زبیر را غیلَةً و غَفلةً کشت و در اسلام فَتك نیامده است؛ و کشتن به طور غفلت، که امروز آن را ترور گویند، جایز نیست و علاوه در کشتن زبیر خودسری نموده و بدون دستور امام او را کشته است. زبیر اینك دست از جنگ برداشته و به راه دیگر می‌رفت، به چه مجوّز شرعی بدون اجازه امام او را کشت؟»

عملکرد محمد نفس زکیه در مقابل منصور دوانیقی

در *تاریخ طبری*، جلد ۷، صفحه ۵۲۵ از طبع دارالمعارف مصر و تحقیق محمّد ابوالفضل ابراهیم، آمده است که:

«محمّد نفس زکیّه اجازه فتك منصور دوانیقی را نداد.»

با اسناد خود از أبوهبّار مُزَنیّ آورده است که:

«لمّا حجّ أبوجعفر سنةَ أربعین و مائة، حجّ فی تلك السّنة محمّد و إبراهیم إبنا عبدالله و هما متغیّبان. فاجتمعوا بمكّة، فأرادوا اغتیالَ أبی‌جعفر. فقال لهم الأشترُ عبدُاللهبن محمّدبن عبدالله:" أنا أكفیكُموه!" فقال محمّد:" لا والله لا أقتُلُه أبدًا غیلَةً حتّی أدعوه."»

قال: «فنقَض أمرَهم ذلك و ما كانوا أجمعوا علیه.»[۳]

پاسخ به شبه امر پیامبر به کشتن شخصی که در حال نماز بود

اقول: امر رسول خدا به حسب قواعد شرعیّه ابوبکر و عمر را، به کشتن شخصی که در خارج بود و آنها وی را در حال نماز یافتند نکشتند و چون به أمیرالمؤمنین امر کردند که وی را بکُشد و حضرت رفتند و برای کشتنْ او رفته بود، امر حقیقی به فتك نبوده است؛ بلکه نظایر اوامر امتحانیّه- که حقیقت مأمورٌبه در خارج واقع نمی‌شود- بوده است و مصلحت امر، امتحان ابوبکر و عمر و ارائه به امّت اسلام بوده است که آنان در مقابل نص، اجتهاد می‌نموده‌اند.

امر رسول خدا به أمیرالمؤمنین علیهماالسّلام که مابور را- که مُقَوقِس همراه ماریّه قبطیّه فرستاده بود- به واسطه تهمت عائشه وی را به زنای با ماریّه و تولد حضرت ابراهیم از او شده بود بکشند، امر واقعی نبوده است بلکه صوری بوده برای انکشاف امر مابور که خصیّ بوده و ماریّه دامنش پاك و ابراهیم فرزند رسول خدا بوده است؛ وگرنه به غیر این طریق از انکشاف امر مابور که خصیّ بوده است ممکن نبود، و اگر این انکشاف و امتحان به عمل نمی‌آمد، تا ابد دامان ماریّه و مابور به این تهمت آلوده بود و با وجود عصمت آنان راهی برای رفع تهمت به غیر این صورت نبود. فلهذا أمیرالمؤمنین در کشتن مابور از رسول خدا اختیار «الشّاهد یری ما لایَری الغائبُ» گرفتند و رسول خدا بعد از قضیه فرمود: «الحمدُ لله الّذی یصرِفُ عنّا أهلَ البیت الامتحانَ.»

---

[۱] لسان العرب:« الحَیْنُ: الهلاك.»

[۲] مروج الذهب، ج ۲، ص ۳۶۴.

[۳] التاریخ الکبیر، الطبری، ج ۶، ص ۱۶۱.

و این قضیه را حضرت أمیرالمؤمنین علیه‌السّلام در احتجاجشان با ابوبکر جزء ۲۳ خصلت [خویش]، شاهدی برای فضیلت خود می‌شمرند. داستان ماریّه و مابور را در مناقب، ابن شهر آشوب، طبع حروفی، جلد ۲، صفحه ۲۲۵، آورده است.

امر رسول خدا به کشتن مابور، فتك نبوده است. و اشکال آن، امر به کشتن شخص بریء و بی‌گناه بوده است، که بدین طریق علم غیب آن حضرت به برائت وی معلوم و با مصلحت انکشاف داستان برای همه عالم بوده است[1]

[1] قابل ذکر است که إن‌شاءالله به زودی رساله‌ای مستقل تحت عنوان« ارتداد در اسلام» توسط معلّق محترم، حضرت آیة الله حاج سیّد محمدمحسن حسینی طهرانی به رشته تحریر درخواهد آمد که به طور کافی به حدود و ثغور ارتداد و عدم جواز ترور و فتك خواهند پرداخت.(محقّق)